

הכנסת מרכז המחקר והמידע

ירושלים, ד' באב תשע"ה
20 ביולי 2015

סוגיות בתחום האיתור והטיפול בקטינים נפגעי עבירות מין

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת יפעת שאשא – ביטון, יושבת ראש הוועדה לזכויות הילד, לקראת הדיון בוועדה בנושא "טיפול הרשויות בפגיעות מיניות נגד ילדים; פגיעות מיניות במגזר החרדי". במסמך יוצגו נתונים אודות מקרים מדווחים של פגיעה מינית בילדים, וסוגיות בנושא חקירות ילדים, מורכבות הניהול של תיקי חקירה שנפתחו בגין עבירות מין בקטינים, חוק חובת הדיווח, וסוגיות בנושא טיפול בילדים נפגעי תקיפה מינית.

1. נתונים

בישראל נפגעים מינית מדי שנה אלפי ילדים ובני נוער עד גיל 18. נתונים על פגיעה מינית מדווחת מסוגים שונים מתפרסמים על-ידי גופי האכיפה, שירותי הרווחה, מערכות המשפט, החינוך והבריאות, איגוד מרכזי הסיוע לנפגעי ולנפגעות תקיפה מינית ועוד.

לגבי נתונים אלו, חשוב להבהיר כי על פיהם לא ניתן להעריך מהו היקף האמתי של התופעה של פגיעה מינית בקטינים, מפני שישנם מקרים רבים של פגיעה שלא מדווחים כלל. בנוסף, ישנם מקרים רבים שהדיווח עליהם לא נעשה בזמן האמת. כך, על-פי נתונים של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית משנת 2013, רק כ-23% מהנפגעים בני 0–12 ו-58% מהנפגעים בני 13–18, מדווחים על הפגיעה בשנה הראשונה לאחר הפגיעה; ב-60% מן המקרים בהם פגיעה מינית התרחשה בילדים עד גיל 12, הדיווח על הפגיעה נעשה רק לאחר 10 שנים ויותר לאחר הפגיעה.¹

המחקרים והסקרים שנערכים בנושא התעללות בילדים בכלל ופגיעה מינית בפרט, בהם מנסים להגדיר את היקף התופעה, מתבססים על נתוני מדגמים, ואלה לא תמיד מייצגים את כלל האוכלוסייה.

בשנת 2013 דווח לעובדים הסוציאליים לחוק הנוער ברשויות המקומיות על 5,905 מקרים חדשים של התעללות מינית בקטינים (מתוך 32,157 דיווחים חדשים שהתקבלו באותה השנה) (שיעור של 2.28 ל-1,000 ילדים עד גיל 18 בכלל האוכלוסייה); 1,245 דיווחים (שיעור של 0.48 ל-1,000 ילדים; כ-21% מכלל הדיווחים) היו בגין התעללות מינית בתוך המשפחה, על-ידי אחראי על קטין.² באותה השנה נחקרו אצל חוקרי ילדים 9,975 ילדים בני 0–14 שנפגעו מעבירות מין ואלמות, כ-25% היו נפגעי עבירות מין; כ-8% היו עדים לעבירות מין או לאלמות ורצח.³

¹ איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, דוח פעילות לשנת 2013: "הורות בצל הפגיעה", עמ' 10.
² פרופ' אשר בן אריה, פרופ' ענת זעירא ואח', פניות לעובדים סוציאליים לחוק הנוער והטיפול בהן: סיכום ממצאים לשנת 2013, מכון "חרוב" ומשרד הרווחה ושירותים החברתיים, נובמבר 2014, עמ' 7–9.

1.2 נתוני פתיחת תיקי משטרה בשנים 2010 - 2014 בגין פגיעה מינית בקטין.⁴

להלן נתונים על התיקים שנפתחו על ידי המשטרה בגין עבירות מין בקטינים. יצוין כי מדובר בתיקים בהם הפוגע יכול להיות קטין או בגיר.

טבלה 1: תיקים שנפתחו במשטרת ישראל בגין פגיעה מינית בקטין 2010-2014 ⁵					
2014	2013	2012	2011	2010	
2,349	2,272	2,190	2,010	2,250	כלל התיקים שנפתחו בשנה זו
2,422	2,347	2,296	2,094	2,340	מספר קורבנות בתיקים אלה
338	326	325	289	342	מספר עבירות בתיקים אלה שנעברו בתוך המשפחה
1,460	1,391	1,343	1,264	1,401	מספר עבירות בתיקים אלה שנעברו מחוץ למשפחה
608	561	584	530	632	מספר עבירות מין שבוצעו על ידי קטינים

יצוין כי מספר הקורבנות גבוה ממספר התיקים שנפתחו, שכן בתיק אחד יכולים להיות כמה קורבנות. מהנתונים עולה כחלק גדול מעבירות מין שנעברו בקטינים התרחשו מחוץ למשפחה.

להלן נתונים על סטטוס הטיפול בתיקים שנפתחו על ידי משטרה בגין עבירות מין בקטינים :

טבלה 2: תיקים שנפתחו במשטרת ישראל בגין פגיעה מינית בקטין לפי סטטוס הטיפול בתיק 2010-2014 ⁶					
2014	2013	2012	2011	2010	סטטוס התיק
2,349	2,272	2,190	2,010	2,250	כלל התיקים שנפתחו בשנה זו
1,326	1,746	1,881	1,866	2,111	תיקים גנוזים
804	476	292	132	127	תיקים שהועברו לפרקליטות
154	33	7	6	3	תיקים שעדיין בחקירה
65	17	10	6	9	אחר (ממתין להצמדה, בתהליך סגירה, בהמתנה)

יצוין כי:

1. בקטגוריה "תיקים גנוזים" נכללים תיקים שנסגרו ללא כתב אישום, תיקים שהוגש בהם כתב אישום והתקבלה בהם החלטה שיפוטית, תיקים שנסגרו מחוסר ראיות או מחוסר עניין לציבור ותיקים שנסגרו משום שהעברין לא נודע.
2. בקטגוריה "תיקים שהועברו לפרקליטות" ו"תיקים שעדיין בחקירה" נכללים תיקים שנפתחו באותה השנה, וכיום הם בפרקליטות או בתהליך חקירה. לדוגמה, כיום, מתוך כלל התיקים שנפתחו בשנת 2010 בגין עבירות מין בקטינים (2,250 תיקים), 127 תיקים בפרקליטות ושלושה תיקים עדיין בתהליך חקירה. שאר התיקים שנפתחו באותה שנה נכללים בקטגוריה "תיקים גנוזים".

³ משרד הרווחה והשירותים החברתיים, סקירת השירותים החברתיים 2013, חלק ד', חקירות ילדים וחקירות מיוחדות, תאריך כניסה: 28 באפריל 2015.

⁴ נתוני המשטרה מתבססים על המקרים המדווחים, והם אינם מייצגים את כלל הילדים שנפגעו מינית, ואף לא את כל הילדים שנפגעו מינית והדיווח על פגיעתם התקבל ברשויות (שכן כאמור עובד סוציאלי לחוק הנוער יכול להימנע מלמסור דיווח למשטרה באישור ועדת פטור).

⁵ מיטל אברהמי, פקד, מחלקת נוער, משטרת ישראל, מכתב, 19 ביולי 2015, נשלח באמצעות דוא"ל ב-20 ביולי 2015.

⁶ מיטל אברהמי, פקד, מחלקת נוער, משטרת ישראל, מכתב, 19 ביולי 2015, נשלח באמצעות דוא"ל ב-20 ביולי 2015.

להלן פילוח תיקים מהקטגורית התיקים שהמשטרה גנזה לפי סיבת הגניזה או הסגירה (תיקים גנוזים):

טבלה 3: תיקים גנוזים לפי סיבת הסגירה או הגניזה, 2010-2014 ⁷					
2014	2013	2012	2011	2010	
2,349	2,272	2,190	2,010	2,250	כלל התיקים שנפתחו בשנה זו
1,326	1,746	1,881	1,866	2,111	כלל התיקים הגנוזים
600 45%	771 44%	825 44%	804 43%	879 42%	מחוסר ראיות שיעור בכלל התיקים שנגנזו
397 30%	407 23%	391 21%	369 20%	361 17%	עבריון לא נודע שיעור בכלל התיקים שנגנזו
170 13%	261 15%	236 13%	238 13%	229 11%	חוסר עניין לציבור ⁸ שיעור בכלל התיקים שנגנזו
147 11%	285 17%	403 21%	426 22%	383 18%	התקבלה החלטה שיפוטית כלשהי שיעור בכלל התיקים שנגנזו
12 1%	22 1%	26 1%	29 2%	259 12%	סיבות אחרות שיעור בכלל התיקים שנגנזו

מהנתונים בטבלה עולה כי על פי נתוני משטרת ישראל הנכונים ליולי 2015, בחמישית מתיקי החקירה לכל היותר, מתוך התיקים שנפתחו בין השנים 2010-2013 בגין עבירות מין בקטינים, התקבלה החלטה שיפוטית כלשהי. יצוין כי בכל השנים שנבדקו עדיין יש תיקים בפרקליטות או תיקים שתהליך החקירה בהם עדיין לא הסתיים. כך בשנתיים האחרונות (2013-2014) חלק גדול מהתיקים עדיין בחקירה או בתהליך בחינה בפרקליטות (ראו טבלה 2), לכן צפוי ששיעור התיקים בקטגוריה "התקבלה החלטה" ישתנו בהמשך.

הסיבות העיקריות לסגירת תיקי עבירות מין בילדים טרם הכרעה שיפוטית הן "חוסר ראיות" ו"עבריון לא נודע". בין כ-60% לכ-70% מכלל התיקים שנגנזו על ידי המשטרה בשנים 2010-2014, נגנזו בשל הסיבות הללו.

נתוני משטרה מספקים תמונה חלקית בלבד, ולשם השלמתה חשוב לראות גם את נתוני הפרקליטות והנהלת בתי-המשפט על הימשכות ההליכים המשפטיים, על תוצאותיהם ועל חומרת הענישה בתיקים שנפתחו בגין עבירות מין בקטינים.

לפני כשנה פנינו לפרקליטות המדינה עם בקשה לנתונים, בין היתר נתונים אודות תיקים בהם הוגשו כתבי האישום והנאשמים בתיקים אלה נדונו בבית המשפט. מהפרקליטות נמסר "כי במערכת הממוחשבת של הפרקליטות, מוזנים נתונים על-פי העבירות בגינן נפתח התיק. משום שאין עבירות מין בחוק העונשין, התשל"ז-1977, המתייחסות אך ורק לפגיעה בקטינים, ושבמערכת הממוחשבת של הפרקליטות אין אפשרות להפיק נתונים הנוגעים להיותו של נפגע העבירה קטין, אין באפשרותנו לספק הנתונים המבוקשים".⁹ דהיינו, אין אפשרות לקבלת נתונים אודות טיפול בתיקים הללו בפרקליטות. כמו כן אין באפשרות הפרקליטות לספק נתונים על תוצאות ההליך המשפטי בנוגע להרשעת החשודים בביצוע עבירות מין, וזה מאותה הסיבה.

לקבלת התמונה המלאה והברורה יותר, יש מקום לבדוק גם מהן הסיבות העיקריות לסגירת התיקים ואת שיעורם של התיקים שאינם מגיעים לכדי הכרעה משפטית בכלל תיקי חקירה שהמשטרה פתחה בגין עבירות אחרות כלפי קטינים. בדרך זו ניתן יהיה לראות האם שיעור התיקים שנסגרים גבוה באופן מיוחד בתיקי פגיעה מינית בקטין או שהדבר נכון גם לגבי סוגי פגיעה אחרים. כמו כן יש מקום לבחון כלל תיקי

⁷ מיטל אברהמי, פקד, מחלקת נוער, משטרת ישראל, מכתב, 19 ביולי 2015, נשלח באמצעות דוא"ל ב-20 ביולי 2015.
⁸ כולל תיקים שנסגרו ללא הליך פלילי, למשל תיקי טיפול מותנה – תיקים שנפתחו נגד קטינים והועברו לטיפול של קציני מבחן מטעם משרד הרווחה ושירותים החברתיים.
⁹ שירה נתן, מתמחה בלשכת פרקליט המדינה, מכתב, 26 בינואר 2014; חיים ויסמונסקי, ראש תחום ידע, חקיקה, משפט וטכנולוגיה בפרקליטות המדינה, שיחת טלפון, 23 בינואר 2014.

החקירה שנפתחו בגין עבירות מין (בקרב נפגעים בגירים ונפגעים קטינים) ולעמוד על ההבדלים בין קבוצות אלו.

בדיון בוועדה לזכויות הילד שהתקיים בינואר 2014 בנושא "שיעור גבוה של סגירת תיקים בעבירות מין נגד קטינים", התייחסה נציגה של הפרקליטות, עו"ד נורית הרצמן, לנקודה זאת. לדבריה, יש אחוזי גניזה מאוד גבוהים של הפרקליטות במכלול העבירות משום שיש בחינה ראייתית של התיקים, ואם אין סיכוי סביר להרשעה גונזים את התיק. עם זאת, לא נציגת הפרקליטות לא הציגה נתונים להשוואה של אחוזי הגניזה בעבירות מין נגד קטינים אל מול שיעורי הגניזה של תיקים בעבירות ככלל.¹⁰

באותו הדיון נדונה, בין היתר, סוגיית היעדר נתונים על תוצאות הענישה בגין ביצוע עבירות מין בקטינים ואיך ניתן ללמוד על מגמות בגזרי דין בעבירות ועל האפקטיביות של ההליכים המשפטיים ושל חקירות משטרתיות בהיעדר נתונים הללו. כמו כן, הועלו שאלות אודות יעילות של עדות קטינים בבתי המשפט – בכמה תיקים בהם עברייני מין הורשע ניתנה עדות קטינים ובכמה תיקים לא ניתנה עדות והאם ידוע מהי ההשפעה של עדות זו. כאמור אין כיום יכולת להפיק נתונים אלו באופן ממוחשב מן המערכות של הרשויות השונות.

2. תהליך חקירת קטינים נפגעי עבירות מין

- רוב הדיווחים לפי חוק חובת הדיווח מגיעים לפקיד הסעד לחוק הנוער במחלקות לשירותים חברתיים במשרד הרווחה. מדי שנה מתקבלים במשרד הרווחה בין 5,000 ל-6,000 דיווחים בגין פגיעה מינית בילדים. עם קבלת הפנייה פקיד הסעד עורך בדיקה ראשונית, ואחריה הוא מעביר את המידע למשטרה. כאשר הפנייה היא בנוגע לעבירת מין מחוץ למשפחה או כאשר פקיד הסעד חושש כי התערבות המשטרה תוביל לפגיעה בילד, הוא עשוי לעכב את הפנייה למשטרה או להימנע ממנה. עובד סוציאלי לחוק הנוער יכול להימנע מלמסור דיווח למשטרה רק באישור ועדת פטור, שחברים בה נציג פרקליטות המחוז, קצין משטרה ופקיד סעד מחוזי.
- כאשר הדיווח מתקבל במשטרה מגורם אחר, החוקר המטפל במקרה מתייעץ עם עובד סוציאלי לחוק הנוער ברשות המקומית. ככלל, החקירה לא תעוכב לפרק זמן העולה על חודש ימים, גם אם לא התקבלה תגובה מעובד סוציאלי לחוק הנוער.
- במקרים בהם אין חובת דיווח על פי חוק, כאשר הקטין הנפגע מינית הינו מתחת לגיל 12 או כאשר יש חשש שהקטין נפגע עבירת מין הינו קטין נזקק כהגדרתו בסעיף 2 לחוק הנוער (טיפול השגחה), מעבירה המשטרה דיווח על האירוע ועל המעורבים לעובד סוציאלי לחוק הנוער.
- קטינים שמלאו להם 14 שנים נפגעי עבירות מין נחקרים במשטרה על-ידי חוקרים המוסמכים לחקור קטינים שהוסמכו כחוקרי עבירות מין. החוקר לתיקון דיני ראיות (הגנת ילדים), התשט"ו-1955, קובע כי קטינים שטרם מלאו להם 14 שנים (חשודים), עדים או נפגעי עבירות מין, למעט עבירה לפי חוק למניעת הטרדה מינית) נחקרים על-ידי חוקרי ילדים מטעם משרד הרווחה והשירותים החברתיים,¹¹ וכל פעולות החקירה שהילדים מעורבים בהן (לרבות בדיקה רפואית, מסדר זיהוי ושחזור) נעשות באישור חוקר הילדים ובנוכחותו.

¹⁰ פרוטוקול מס' 47 מדיון הוועדה לזכויות הילד בנושא: שיעור גבוה של סגירת תיקים בעבירות מין נגד קטינים, עו"ד נורית הרצמן, מחלקה פלילית, פרקליטות המדינה; 28 בינואר 2014; עמ' 12.

¹¹ על-פי חוק לתיקון דיני ראיות (הגנת ילדים), התשט"ו-1955, חוקרי הילדים אחראים לחקירתם של ילדים לצורך איסוף ראיות בהליך הפלילי, תוך תיעוד החקירה בווידיאו ומתן הגנות לילדים מתחת לגיל 14.

על חוקר הילדים להעביר למשטרה את קלטת החקירה של הילד, תמלול וסיכום שלה ואת חוות דעתו המנומקת, ובכלל זה התרשמותו ומידת האמון שהוא נותן בדברי הילד, וכן קביעה מנומקת בדבר איסור או היתר להעדת הילד בבית-המשפט.

• במשטרה עורכים חקירה במקביל ואוספים ראיות נוסף על הראיות שמתקבלות בחקירת הילד. כאשר חקירת המשטרה מסתיימת מתקבלת ההחלטה בדבר המשך הטיפול בתיק. מאז אוקטובר 2010 כל התיקים שנפתחו בגין עבירות מין – עבירות מסוג עוון (שבהן העונש שנקבע בחוק הוא עד שלוש שנות מאסר) ועבירות מסוג פשע (שהעונש בהן הוא מעל שלוש שנות מאסר) – עוברים מהמשטרה לפרקליטות, והיא המוסמכת להחליט על סגירת התיק או על העמדת החשוד לדין, ובמקרים המתאימים – להגיש בקשה למעצרו עד תום ההליכים.¹²

3. מורכבות הניהול של תיקי חקירה שנפתחו בגין עבירות מין בקטינים

• לטענת המשטרה, במקרים של פגיעה מינית בילדים יש חשיבות לקיום החקירה סמוך ככל האפשר למועד חשיפת העבירה. השיהוי בחקירה ובקבלת תוצריה (תמלול וסיכום החקירה, קלטת ועוד) מעכבים את החקירה המשטרית, פוגעים בתהליך איסוף הראיות ועלולים למנוע מעצר חשודים והגשת כתבי האישום. נוסף על כך, השיהוי בחקירת הילד ודחיית סיום ההליך מסבים נזק רב לילדים הנפגעים, שכן הם מאבדים אמון במבוגרים סביבם ובמערכות האכיפה והטיפול.¹³

בעבר, בשל מחסור חמור בחוקרי ילדים במשרד הרווחה המתינו מאות ילדים זמן ממושך עד לחקירה של חוקרי ילדים. לפני כשנה מסרה גבי רונית צור, מפקחת ארצית בתחום חקירות ילדים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, כי **ילדים נפגעי עבירה אינם ממתנינים לחוקרי ילדים**.¹⁴ לדבריה, מאז 2009 הוכפל מספר חוקרי הילדים, וכיום מספרם 100. חוקר ילדים אחד מטפל בחמישה עד עשרה תיקים בו בזמן. חקירת הילד הנפגע נמשכת בדרך כלל כשעה, אך במקרים מורכבים היא עשויה להימשך שעות אחדות. לאחר החקירה החוקר מסכם את החקירה, מכין חומרים ומוסר אותם למשטרה. כל פעולה נוספת של המשטרה מול הקטין הנפגע במסגרת איסוף הראיות והמשך החקירה נעשית באישור ובליווי של חוקר הילדים.¹⁵

• אחד הקשיים שהגורמים המקצועיים מציינים הוא שלעתים ילדים לא חושפים את דבר הפגיעה בהם, ולעתים נדרשת יותר מפגישה אחת כדי לרכוש את אמונם. לגורמים המקצועיים בארץ ובעולם ידוע כי בכ- 30% מן המקרים הילדים אינם חושפים את דבר הפגיעה בהם. במצב כזה קשה למצות את ההליך הפלילי ולטפל בילד ובמשפחתו. בעבר רווחה גישה בקרב הגורמים המטפלים שאין לחקור ילדים יותר מפעם אחת, ורק במקרים מיוחדים ומורכבים חוקרי ילדים חקרו ילדים כמה פעמים. כיום השתנו כללי החקירה במשרד הרווחה, וכאשר ילדים אינם מוכנים לחשוף את הפגיעה הם נחקרים כמה פעמים.¹⁶

• על-פי המשטרה, אף שהחוק מקנה למשטרה ולמשרד הרווחה סמכות לחקור את הילד ללא ידיעת הוריו, יש קושי מובנה בחקירת ילד ובהשגת שיתוף פעולה עמו כאשר החשוד הוא האחראי לו. לא פעם הורים מתנגדים לחקירת ילדם בעבירות מסוג זה, ובהיעדר עילה לחקירת קטין (עד או נפגע עבירה) בלא ידיעת

¹² מפקחת נילי זאולן-אברס, קצינת מחקר נוער במשטרת ישראל, מכתב בנושא: קטינים נפגעי עבירות מין, התקבל באמצעות דוא"ל, 27 בינואר 2014.

¹³ רפ"ק עו"ד תרצה נחשתן, קצינת ייעוץ וחקיקה במשטרת ישראל, האגף לחקירות ולמודיעין, חטיבת החקירות, מחלקת נוער, מכתב בנושא: קטינים נפגעי עבירות מין, התקבל באמצעות דוא"ל, 18 בדצמבר 2012.

¹⁴ רונית צור, מפקחת ארצית בתחום חקירות ילדים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 26 בינואר 2014.

¹⁵ שם.

¹⁶ שם.

הוריו אין דרך לאכוף את חקירתו, אף שלעתים היא עשויה להיות מכרעת ובלעדיה אי-אפשר למצות את הדין.

- קושי נוסף הוא "זיהום חקירה". לפי פרקליטות המדינה לעתים מתעורר חשש לזיהום חקירה של הקטין על-ידי בני משפחה, גורמי חינוך, גורמים מטפלים ואחרים עוד לפני קבלת הדיווח המשטרה וגביית עדות על-ידי חוקר הילדים (או לפני מועד עדות של הקטין בבית-המשפט, אם הוא מעיד). זיהום חקירה נוצר כאשר הקטין הנפגע נשאל שאלות "מדריכות" על מה שאירע לו על-ידי גורמי טיפול במסגרת החינוכית או בני המשפחה, או כאשר כמה קטינים שמכירים זה את זה נפגעו מינית והם משוחחים על המעשים שנעשו בהם לפני החקירה או העדות.¹⁷

- במשטרה מציינים כי קשה להרשיע נאשם בעבירות מין בילדים כאשר הילד אינו מעיד בבית-המשפט, שכן לפי סעיף 11 לחוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו-1955,¹⁸ עדותו של חוקר הילדים ותיעוד החקירה טעונים סיוע לצורך הרשעה. לפיכך, אם עדותו של ילד היא העדות היחידה שיכולה להביא לזיהוי העברין ולהרשעתו, אי-אפשר להרשיע את הנאשם ללא **ראיה מסייעת** אם, כאמור, הילד לא יעיד בבית-המשפט ועדותו מוגשת לבית המשפט על ידי חוקר ילדים. על-פי המשטרה, חוקרי ילדים אוסרים את עדותם של כ-90% מן הילדים נפגעי עבירות מין מחשש שהעדות תזיק להם.¹⁹

לטענת משרד הרווחה שיעור הילדים שעדותם נאסרה קטן יותר, ובעיקר ילדים בני 13-14, שחוקרי ילדים נוטים יותר להתיר להם להעיד. לפי המשרד, שיעור הילדים נפגעי עבירות המין שנאסר עליהם להעיד בבית-המשפט הולך וקטן: שיעור התרת ההעדה בשנים האחרונות הוא כ-20% אצל בני 5-8 וכ-30% אצל בני 12-14.²⁰ לפי המשרד, מתן עדות בבית-המשפט הוא תהליך קשה, מורכב וטראומטי בעבור הילד, שכן הוא צריך לעמוד מול הפוגע ולשחזר את פרטי האירועים, והפגיעה בו עלולה להחמיר. כמו כן, לא כל ילד מסוגל לעמוד במתן עדות בבית-המשפט. מסוגלותו תלויה בגילו, בביטחון שלו ובתמיכה שהוא מקבל מהוריו.²¹

- נושא נוסף, המעורר מורכבות מיוחדת הוא נטייה לחשיפה מאוחרת של עבירות מין שבוצעו בקטינים (בעיקר על ידי בני משפחה, אך לא רק על-ידם), שנים רבות לאחר ביצוע המעשים, לעתים כאשר הקטין בגר כבר. תקופת ההתיישנות לגבי מעשים כאלו הוארכה אומנם על ידי המחוקק, במטרה ליתן מענה לתופעת החשיפה המאוחרת, אך עם זאת, בתיקים כאלה מתעוררים לעתים קשים ראיתיים ייחודיים הנובעים מן הזמן הרב שחלף מאז בוצעו המעשים ועד חשיפתם (קשיי זיכרון, קושי באיתור ראיות חיצוניות תומכות ועוד).²²

¹⁷ עו"ד נורית הרצמן, סגן בכיר א' בפרקליטות המדינה, מכתב, 26 בינואר 2014.

¹⁸ על-פי סעיף 9 לחוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו-1955: (א) עדות בעבירה המנויה בתוספת, שתועדה בידי חוקר ילדים בהתאם להוראות חוק זה, וכן זיכרון דברים או דין וחשבון לעניין חקירה שתועדה כאמור, שנרשמו בידי חוקר ילדים בשעת החקירה או אחריה – כשרים להתקבל כראיה בבית-משפט.

(ב) שוכנע בית-המשפט כי ננקטו כל האמצעים הסבירים לתייעוד החקירה באמצעות וידאו או הקלטה קולית בהתאם להוראות סעיף 5א, אולם הקלטת החקירה לא צלחה בשל תקלה טכנית, רשאי בית-המשפט לקבל כראיה, תיעוד בכתב של החקירה שנעשה בידי חוקר הילדים, במקום קלטת חקירה.

על-פי סעיף 11 לחוק זה: לא יורשע אדם על סמך ראיה לפי סעיף 9 אלא אם יש לה סיוע בראיה אחרת.

¹⁹ רפ"ק עו"ד תרצה נחושתן, קצינת ייעוץ וחקיקה במשטרת ישראל, האגף לחקירות ולמודיעין, חטיבת החקירות, מחלקת נוער, מכתב בנושא: קטינים נפגעי עבירות מין, התקבל באמצעות דוא"ל, 18 בדצמבר 2012.

²⁰ רונית צור, מפקחת ארצית בתחום חקירות ילדים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 27 בינואר 2014.

²¹ רונית צור, מפקחת ארצית בתחום חקירות ילדים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, פרוטוקול מס' 70 מדיון הוועדה לזכויות הילד בנושא טיפול הרשויות בדיווחים על עבירות מין בקרב ילדים ובני נוער, 12 באוקטובר 2010; רונית צור, מפקחת ארצית בתחום חקירות ילדים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 26 בינואר 2014.

²² עו"ד נורית הרצמן, סגן בכיר א' בפרקליטות המדינה, מכתב, 26 בינואר 2014.

3. סוגיות בחוק חוות הדיווח

- סעיף 368 ד' לחוק העונשין, התשל"ז-1977, קובע מהי **חובת הדיווח**²³ "היה לאדם יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי לו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לעובד סוציאלי שמונה לפי חוק, או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו מאסר שלושה חודשים". לפי הגדרות החוק, אחראי לקטין הוא "הורה או מי שעליו האחריות לצורכי מחייתו, לבריאותו, לחינוכו או לשלמו של קטין", וכן "בן משפחה של קטין... שמלאו לו 18 שנים... והוא אחד מאלה: בן זוגו של הורו, סבו או סבתו, אחיו או אחותו, גיסו או גיסתו, דודו או דודתו".
- חובת דיווח מחמירה יותר מוטלת על אנשי מקצוע – רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג, מטפל פארה-רפואי או מנהל או איש צוות במוסד שבו שוהים קטינים. **חובת הדיווח של אנשי המקצוע גוברת על החיסיון המקצועי שהם מחויבים בו ואינה מוגבלת בזמן**. העובר על הוראה זו דינו שישה חדשי מאסר. חובת הדיווח המחמירה מוטלת גם על האחראי לקטין.
- **חובת דיווח, כאמור, חלה רק על המקרים בהם הפגיעה התרחשה במשפחה או במוסד חינוכי; דהיינו חוות דיווח לא חלה על המקרים של פגיעה בקטין על ידי זר או מחוץ למוסד החינוכי**. יצוין כי בדיון בוועדה לזכויות הילד שנערך בינואר 2014 בנושא "שיעור גבוה של סגירת תיקים בעבירות מין נגד קטינים", עלה כי משרד המשפטים עובד על הצעת חוק להרחבת חוות הדיווח.²⁴
- קביעת חובת דיווח בחוק הביא לשינוי משמעותי בתחום ההגנה על קטינים ומאז כניסתו לתוקף עלה שיעור הדיווחים וניכר שינוי משמעותי בהתערבות הרשויות במקרי הפגיעה.²⁵
- בד בבד עם ציון ההישגים של חוק חובת הדיווח, מעלים אנשי מקצוע חשש כי חוות הדיווח עלולה להרתיע נפגעים, עדים לפגיעה וגם פוגעים עצמם, מפניה לעזרה לגורם מקצועי, לשם קבלת עזרה מקצועית, ליווי, טיפול ועוד, בשל החשש מהחשיפה, הן מההיבט הסביבתי של אותו הנפגע (חשיפה מול משפחה, חברים, קהילה) והן מההיבט של החשיפה להליכי חקירה משטרתית והליכי משפט.
- **מורכבות זאת מוכרת לאנשי טיפול בתחום הפגיעה בקטינים מקבוצות אוכלוסייה שונות, במיוחד באלו הנתפסות כשמרניות וכ"סגורות" יותר מהחברה הכללית, בהן קבוצות אוכלוסייה בחברה החרדית ובחברה הערבית, וזה על אף שהפגיעה המינית בקטינים, כאמור, יכולה להתרחש בכל קבוצה, בכל מגזר, ללא יוצא דופן**.
- הגורמים המקצועיים, המטפלים בקטינים נפגעי תקיפה מינית, מצביעים על דילמה ערכית משמעותית, אשר במסגרתה מעלים שאלות על מקומה של חוות הדיווח במקרים בהם חובה זו מונעת מהנפגע לקבל טיפול וסיוע. בדילמה זו, הושם דגש מיוחד גם על חוות דיווח כגורם שלעיתים מונע את מהירות התגובה האפשרית של הרשויות במתן טיפול וסיוע לקטינים נפגעי תקיפה מינית, שבחלק מהמקרים משמעותה סיום ההתעללות מתמשכת.

²³ סימן ו'1, סעיף 368 ד לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

²⁴ פרוטוקול מס' 47 מדיון הוועדה לזכויות הילד בנושא: שיעור גבוה של סגירת תיקים בעבירות מין נגד קטינים, עו"ד נורית הרצמן, מחלקה פלילית, פרקליטות המדינה; 28 בינואר 2014.

²⁵ עו"ד ליאת קליין, היועצת המשפטית של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית: **על חובת הדיווח והטיפול המשפטי בתופעת הפגיעה המינית בקטינים**, בתוך: "הורות בצל הפגיעה", דוח לשנת 2013 של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, עמ' 53-56.

4. סוגיות בטיפול בילדים נפגעי פגיעה מינית

4.1 סיוע ראשוני: מרכזי הגנה לקטינים נפגעי עבירות מין ואלימות²⁶

- בשנים האחרונות חלה התקדמות בטיפול בקטינים נפגעי אלימות, ובעיקר בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית.²⁷ בשנת 2008 נחקק חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות, התשס"ח-2008 (להלן: חוק הסייע) שמכוחו החל משרד הרווחה להקים **מרכזי הגנה המעניקים סיוע ראשוני** לקטינים שנפגעו מעברות מין או מאלימות. החוק קובע כי לקטין נפגע עבירת מין זכות לקבל סיוע ראשוני במרכז סיוע ייחודי לעניין זה, הקרוי "מרכז הגנה". הטיפול הנפשי במרכזי ההגנה נמשך עד חמש פגישות טיפוליות, והוא ניתן ללא תשלום לקטין ולהוריו, ברוב המקרים הטיפול הראשוני ניתן על-ידי עובדים סוציאליים.
- **פעולות הסייע הראשוני הקבועות בחוק הן אבחון וטיפול רפואי, אבחון וטיפול נפשי, מילוי צרכים גופניים מיידים, לרבות מזון וביגוד, פגישה עם גורמים מוסמכים לשם הפעלת סמכויות חקירה (חוקר ילדים, חוקר נוער מהמשרה, עו"ס לחוק הנוער, פרקליט) וכן הפניה לשירותי סיוע ממשלתיים ולא ממשלתיים.**
- **כיום פועלים שישה מרכזי הגנה: בירושלים, במרכז רפואי תל השומר, בחיפה, בבאר שבע, בנצרת ובאשקלון. עתידם להיפתח שני מרכזי הגנה נוספים.²⁸**
- בחוק הסייע נקבע כי משרד הרווחה והשירותים החברתיים הוא הממונה על הקמת מרכזי ההגנה. החוק קובע כי כדי לאפשר יישום מלא של ההוראות שנקבעו בו, ובכלל זה לאפשר לכל קטין שנפגע לקבל סיוע במרכז הגנה, **על המדינה להפעיל שמונה מרכזים לפחות בפריסה ארצית.** אשר למועדי ההקמה של המרכזים, תחילה נקבע בחוק כי יש להשלים את הקמתם ולהפעילם עד שלוש שנים מיום תחילת החוק, כלומר עד אפריל 2011. בתיקון לחוק משנת 2012 נקבע כי המרכזים יופעלו לא יאוחר מסוף אפריל 2013.²⁹ על-פי המידע שנמסר בוועדה לזכויות הילד, בין הקשיים שגרמו לעיכוב יישום החוק היו הקצאת תקנים חלקית, קושי בתיאום בין משרדי הממשלה, קשיים בהעברת התקציב, עיכוב במציאת מבנים מתאימים וקושי באיתור ובהכשרה של מנהלים למרכזים.³⁰
- מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל משרד הרווחה ושירותים חברתיים עם בקשת נתונים עדכניים על פעילות המרכזים כיום. עד למועד סיום העבודה על המסמך הנוכחי לא קיבלנו את ההתייחסות של המשרד בנושא.
- בחודשים פברואר-אוגוסט 2014 בדק משרד מבקר המדינה היבטים בטיפול המדינה בקטינים שנפגעו מתקיפה מינית או מאלימות. עד לאוגוסט 2014 הוקמו חמישה מרכזי הגנה בלבד מתוך 8 שהיו אמורים להיפתח סוף אפריל 2013. הדבר נובע בעיקר ממחלוקות שהתגלעו בין משרד הרווחה, למשרד הבריאות ומשטרת ישראל בנוגע לתקצוב פעילות אנשי מקצוע במרכזיים ולקביעת תקני כוח אדם בהם.
- מבקר המדינה הצביע גם על היעדר מודעות ציבורית ומוסדית לפעילות מרכזי ההגנה, אשר הביסוס לטענה זו היה שיעור נמוך של הילדים שפנו למרכזי הגנה משיעור הילדים שפנו לעובדים הסוציאליים לחוק הנוער בתקופה שנבדקה בזמן הביקורת.³¹ כן, מבקר המדינה מצא שמספר קטן מאוד של קטינים נפגעי תקיפה מינית מופנים מבתי חולים למרכזי ההגנה. מבקר המדינה ציין כי נוהל משרד הבריאות בנושא "טיפול

²⁶ אם לא יצוין אחרת: מרכז המחקר והמידע של הכנסת: טיפול נפשי לקטינים נפגעי תקיפה מינית, מסלולי טיפול באחריות משרדי הממשלה, כתבה: נטע משה, 7 בפברואר 2013.

²⁷ דוח מבקר המדינה 65 ג' לשנת 2014: היבטים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית או אלימות, מאי 2015.

²⁸ מיטל אברהמי, פקד, מחלקת נוער, משטרת ישראל, מכתב, 19 ביולי 2015, נשלח באמצעות דוא"ל ב-20 ביולי 2015.

²⁹ דוח מבקר המדינה 65 ג' לשנת 2014: היבטים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית או אלימות, מאי 2015.

³⁰ פרוטוקול מס' 89 של הוועדה לזכויות הילד, הצעת חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות (תיקון מס' 2) (דחיית מועד סיום והחלה), י"א בתמוז התשע"ב, 9 ביולי 2012.

³¹ דוח מבקר המדינה 65 ג' לשנת 2014: היבטים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית או אלימות, מאי 2015.

בנפגעי/ות תקיפה מינית" מסדיר את דרכי האבחון והטיפול בנפגעי תקיפה מינית המגיעים לקבל טיפול רפואי בבתי החולים. בנוהל נקבע בין היתר כי נפגע המגיע לבית חולים שאין בו מרכז אקוטי יקבל את הטיפול הרפואי והסיעודי ההכרחי בלבד ואחר כך יועבר, בהסכמתו, להמשך טיפול במרכז האקוטי הקרוב לבית החולים. עם הקמתם של מרכזי ההגנה, היה מתבקש שמשדד הבריאות יעדכן נוהל זה, ויציין בו את האפשרות להפנות קטין נפגע המגיע לבית החולים גם למרכז ההגנה הסמוך, אשר הותאם כאמור לטיפול בקטינים.³²

- **מתן אפשרות להיחקר במרכזי ההגנה ולא רק בתחנת המשטרה הוא שינוי בדפוסי העבודה שהיו קיימים עד הקמת המרכזים. ולכן יש להטמיע דפוס עבודה זה בקרב בעלי התפקידים הרלוונטיים.**³³ על פי מבקר המדינה הכלי המרכזי שבאמצעותו צריכה משטרת ישראל להטמיע את דפוסי עבודתה הוא פקודותיה ונוהלי העבודה שלה. בדיקת הפקודות ונוהלי המשטרה הרלוונטיים העלתה כי המשטרה לא ציינה בהם את האפשרות של הקטין לקבל טיפול במרכז הגנה, ובכלל זה את האפשרות להגיש את התלונה ולבצע הליך של חקירת התלונה שהגיש או שהוגשה בשמו במקרים המתאימים לכך.³⁴

4.2 הטיפול המתמשך לקטינים נפגעי עבירות מין ואלימות:

- **פעולות האבחון והטיפול הנפשי הנקובות בחוק המתקיימות במרכזי ההגנה הן ראשוניות בלבד, ומוגדרות "התערבות קצרת מועד במשבר" או "סיוע רגשי ראשוני"; אין מדובר בטיפול נפשי מתמשך.**
- **טיפול נפשי לקטינים נפגעי תקיפה מינית ניתן תחת חסותם של שלושה משרדי ממשלה: משרד הבריאות מתמקד בטיפול נפשי קליני ובאמצעותו מועסקים פסיכיאטרים, פסיכולוגים קליניים ועובדים סוציאליים קליניים. משרד החינוך מעניק טיפולים באמצעות פסיכולוגים חינוכיים ויועצי בתי-הספר, ומקיים מגוון של פעילויות הסברה והדרכה. משרד הרווחה מעניק את רוב השירותים הטיפוליים באמצעות מרכזים טיפוליים או הפניה למטפלים פרטיים. ועדת ההיגוי הארצית הבין-משרדית, בראשות המשנה למנכ"ל משרד הרווחה מר מנחם וגשל, החליטה בשנת 2010 על תוכנית לאומית לטיפול בילדים שנפגעו מינית. במסגרת התוכנית נבנה מודל פעילות במרכזים טיפוליים ייעודיים לנושא, שיקומו בפריסה הארצית ויפעלו בהם מטפלים בעלי הכשרות שונות, תוך שימור ידע מקצועי וליווי והדרכה.**
- **מרכזים אזוריים לטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית – מיזם משותף של משרד הרווחה והשירותים החברתיים, הקרן לילדים ונוער בסיכון של המוסד לביטוח לאומי וקרן רש"י. המיזם המשותף התחיל בשנת 2007 כפילוט, והגו אותו קרן רש"י והקרן לילדים ונוער בסיכון של המוסד לביטוח לאומי (להלן: הקרנות). עם השנים הצטרף לפעילות המיזם משרד הרווחה, והוא הפך לגורם מקצועי ראשי המלווה אותו, ומשנת 2011 – גם לגורם מממן שותף.**
- **במסגרת המיזם הופעלו ברחבי הארץ, באמצעות עמותות, 12 מרכזים המותאמים לטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית.**
- **כל מרכז כזה נועד לשרת את הרשויות המקומיות שבסביבתו, לפי חלוקה שנקבעה. כדי לקדם את המיזם כבסיס לפיתוח שירות מקיף בכל רחבי הארץ, החליטו הגורמים המעורבים בו בשנת 2009 להקים ועדת היגוי ארצית בין-משרדית ובין-ארגונית, בראשותו של המשנה למנכ"ל משרד הרווחה דאז. הוועדה נדרשה**

³² דוח מבקר המדינה 65 ג' לשנת 2014: היבטים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית או אלימות, מאי 2015.

³³ שם;

³⁴ שם.

בין היתר לקבוע את מדיניות הטיפול בקטינים, לוודא את ביצועה ולהוביל ולתכלל את עבודת הגופים הנוגעים בדבר.³⁵

- "בשנת 2011 גובשו המלצות ועדת ההיגוי לכדי "תכנית ארצית בין משרדית לטיפול בקטינים שנפגעו מינית בישראל", שמטרתה המרכזית הייתה יצירת מערך טיפולי מקצועי, מיטבי ונגיש שייתן טיפול מידי לכל קטין נפגע תקיפה מינית, על פי צרכיו. בתכנית נקבע כי יופעלו מרכזי טיפול אזוריים ברחבי הארץ (עם שלוחות ביישובים מרוחקים), באמצעות עמותות שייבחרו במכרזים, וכי הטיפול בהם יינתן ללא תשלום.³⁶ עוד נקבע כי בשלב הראשון יפעלו 12 מרכזים, ובעתיד יוקמו מרכזים נוספים. לרשויות המקומיות שעדיין לא שויכו למרכזים, העמיד משרד הרווחה תקציב למימון טיפולים באמצעות מטפלים פרטיים. בכך למעשה קיבלה עליה המדינה אחריות למתן טיפול מותאם לכלל הקטינים שנפגעו פגיעה מינית".³⁷
- כאמור, בחודשים פברואר-אוגוסט 2014 בדק משרד מבקר המדינה היבטים בטיפול המדינה בקטינים שנפגעו מתקיפה מינית או מאלימות. לפי מבקר המדינה, עד ינואר 2014 היה אמור משרד הרווחה להתקשר עם 12 מרכזי טיפול. ואולם נמצא כי המפעילים נבחרו רק במשך שנת 2014, וכי חתימת ההסכמים עמם הסתיימה רק בספטמבר שנה זו.
- המרכזים נותנים מענה על הצרכים בפריסה ארצית, וניתן בהם טיפול בחינם לקטינים ולבני משפחותיהם. המרכזים הקיימים הם בצפת, נצרת, חיפה, כרמיאל, חדרה, עפולה, נתניה, בני-ברק, ראשון-לציון חולון, לוד, קריית-מלאכי ובאר-שבע. בשבעה מהמרכזים אפשר לקבל טיפול בשפה הערבית. שלושה מהמרכזים מתמחים בטיפול באוכלוסייה החרדית – המרכזים בבני-ברק ובצפת והמרכז בלוד, שיש לו שלוחה בכפר חב"ד.
- במרכזים ניתנים טיפול פרטני לקטינים ולמשפחותיהם, הדרכות הורים, אינטייק (יצירת קשר ראשוני לשם הכרת המטופל, הערכה והחלטה על המשך טיפול), היועצויות (ייעוץ טלפוני או אישי לבני משפחה ולאנשי מקצוע לעניין ההתמודדות הטיפולית עם ילד שעבר תקיפה מינית) ופעולות בקהילה להסברה ולהגברת המודעות לשירותי המרכז.
- מטופל מגיע למרכז עם קבלת ההפניה משירותי הרווחה או מהוועדות המקצועיות. בחלק מן היישובים יש ועדות בין-משרדיות של הרשות המקומית ("ועדות אשלים"), ובחלק מהמקומות פועלות ועדות ביצוע של המרכזים הטיפוליים עצמם. בוועדות השונות יושבים נציגים של מחלקות הרווחה, השירות הפסיכולוגי חינוכי (במשרד החינוך), בריאות הנפש (משרד הבריאות), העמותות הטיפול. אל הוועדות מגיעים הדיווחים על קטינים שנפגעו מינית, ובהן מוחלט לאיזו מסגרת טיפולית להעביר את הקטין (תוך התייחסות להליכי חקירה נוכחיים או אפשריים, שיכולים לעכב את התחלת הטיפול הנפשי). יש מקומות שבהם אין פתרונות אחרים וכל הפניות מועברות למרכזים. עם קבלת הקטין למרכז מתבצע אינטייק, שמשכו בין שתי פגישות לחמש פגישות, ובדרך כלל מתקיימת פגישה גם עם ההורים. בתום האינטייק מוחלט על הגישה הטיפולית והמטפל המתאים.
- מבקר המדינה, שכאמור, בדק את פעילות המרכזים ב-2014, מצא כי משרד הרווחה טרם השלים את גיבושו של נוהל סופי ומחייב לפיקוח על מרכזי הטיפול, אף שחלפו שנתיים מאז החל לגבש טיוטת נוהל כזה. בהיעדר כללים לפיקוח פועלים העו"סים המפקחים על המרכזים על פי שיקול דעתם.

³⁵ שם, עמ' 1160.

³⁶ למרכז טיפול מוקצות כ-3,000 שעות טיפול קליניות בשנה, והעלות הכוללת של הפעלתו היא כמיליון ש"ח בשנה.

³⁷ דוח מבקר המדינה 65 ג' לשנת 2014: היבטים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית או אלימות, מאי 2015, עמ' 1160.

- בנוסף, במהלך הביקורת נמצא כי אין במרכזים מענה פסיכיאטרי זמין, שיהיה ניתן להסתייע בו במקרים המתאימים.³⁸
- מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל משרד הרווחה ושירותים חברתיים עם בקשת נתונים עדכניים על פעילות המרכזים כיום. עד למועד סיום העבודה על המסמך הנוכחי לא קיבלנו את ההתייחסות של המשרד, פרט להתייחסות של עובדת סוציאלית ראשית לחוק הנוער, גב' חוה לוי, אשר הצביעה על **היעדר מודעות של הנפגעים על אפשרויות הטיפול במרכזי טיפול**. לדברי גב' לוי, יותר ויותר משפחות צורכות את הטיפול במרכזים לטיפול בפגיעה מינית, אך יחד עם זאת, לפי דיווחי המשפחות של הנפגעים, חלקן לא ידעו על מרכזי הטיפול הנותנים טיפול חינם. חלק מהמשפחות שהילד שלהן נפגע מחוץ למשפחה, מדברות על הקושי להיות מוכרים בלשכות הרווחה.³⁹
- אחד הקשיים העיקריים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית עליהם מצביעים במשרד הרווחה, **הוא היעדר גורם מלווה** שיעניק ליווי צמוד לנפגעים ולמשפחותיהם בין התחנות השונות (משטרה, פרקליטות, בית משפט, ועדות גילוי עריות, ועדת שחרורים, מחלקת חנינות, ותכניות טיפול שונות). ישנו צורך בליווי של מומחיות משפטית, למיצוי זכויות - פלילית ואזרחית, ובליווי של מומחה לתרבות הארגונית.⁴⁰

כתיבה: מריה רבינוביץ'

אישור: שרון סופר, ראש צוות

מרכז המחקר והמידע של הכנסת

³⁸ דוח מבקר המדינה 65 ג' לשנת 2014: היבטים בטיפול בקטינים נפגעי תקיפה מינית או אלימות, מאי 2015.

³⁹ ענת שגב, מתאמת פעילות כנסת – ממשלה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, דוא"ל, 19 ביולי 2015.

⁴⁰ שם.